

SZENTMÁRTONI SZABÓ GÉZA

Losonczy Anna a források tükrében

Losonczy Anna olyan előkelő családban született, amely a XVI. század közepén az egész ország területén kiterjedt birtokokkal rendelkezett. Nagypapjának, Losonczy Zsigmondnak mindkét fia, Antal és István, fontos szerepet töltött be a magyar történelemben.¹⁶³

Anna apja, Losonczy István (c.1515–1552) menyegzőjét 1543. március 29-én, Csejte várában tartotta Országgh László özvegyével, Petrovinai Pekry Annával.¹⁶⁴ Házasságukból először Fruzsina nevű lányuk született meg, akit 1544. október 14-én, Csejten keresztelt meg Kecheti Márton veszprémi püspök.¹⁶⁵ A korábban Szapolyait támogató Losonczy István 1547-ben lett Nógrád vármegye főispánja, amikor kegyelmet nyert Ferdinánd királytól, és ekkor minden ellene emelt kereset alól fölmentették.¹⁶⁶ A főúr a családja által birtokolt Abaúj vármegyei Szalánc vára közelében, a Zemplén vármegyei Garany községben 1530-ban kezdte építeni azt a reneszánsz stílusú várkastélyt, amely a későbbiekben leszármazottainak kedvenc tartózkodási helye lett.¹⁶⁷

István bátyja, Losonczy Antal (c.1505–1549), I. Ferdinánd király pártjára állt, s ezért 1527-ben főpohárnokmester, azaz zászlósúr lett.¹⁶⁸ Feleségétől, Báthory Klárától két leánya, Klára

*Losonczy Anna és Ungnád
Kristóf a sérült domborművön*

¹⁶³ Nagy Iván: Magyarország családai czímerekkel és nemzékrendi táblákkal. VII., Pest, 1860. (A továbbiakban Nagy, 1860.) 174–177.

¹⁶⁴ Egyháztörténeti emlékek a magyarországi hitújítás korából. Szerk. Karácsonyi János és Kollányi Ferenc, IV. kötet, 1542–1547. Bp., 1909. 237.

¹⁶⁵ Szilágyi Sándor: Történelmi följegyzések 1481–1752. In: Magyar Történelmi Tár. VI. kötet, Pest, 1859. 85. Kecheti itt közölt diáriumába ekként jegyzete be a keresztelő idejét: „Hoc die e fonte sacro Euphrosynam Losonczy in Csejthe levavi.”

¹⁶⁶ Pesty Frigyes: Temes vármegye főispánjai. In: Magyar Történelmi Tár. Pest, 1863. 237.

¹⁶⁷ Fényes Elek: Magyarország geographiai szótára. II. kötet. Pest, 1851. 37.

¹⁶⁸ Fallenbüchl Zoltán: Magyarország föméltóságai, 1526–1848., Bp., 1988. 91.

és Dorottya született. A házaspár 1548-ban gyönyörű díszkancsót és egy hozzá való tálat készíttetett, amelyen a Losonczy- és a Báthory-címer látható. Felirata: Engem chenaltatott Losonci Antal 1548.¹⁶⁹ Ez az értékes tárgy 1589-ben az egyik unoka, Várday Kata (1570–1630) ingóságai között az első helyen szerepelt: „1 öreg ezüst mosdókorsó, medencéivel egyetemben, kin az Losonczy Antal neve írva vagyon.”¹⁷⁰ A reformáció terjedésével magyarázható, hogy 1549-ben az Arad megyei Borosjenőn lévő Boldogságos Szűz ferences kolostorból Losonczy Antal és neje, Báthory Klára kiűzték a barátokat.¹⁷¹

Szabolcs vármegye 1549-ben összeírt rovasadó-jegyzéke szerint Losonczy Antal Szabolcs vármegyei birtokai: Bezdéd, Eperjes, Őrmező, Pálca, Szentmárton és Zsurk voltak; Losonczy István pedig Mándokot birtokolta.¹⁷²

Viczmándy Tamás szentmártoni kapitány 1565-ben a következőt jelentette Schwendi Lázár fővezérnek: „Mándok felől azt mondják, hogy vagyon úgymint tizenhét vagy tizenhat esztendeje, hogy Losonczy Antal és Losonczy István megosztotának volna, ezt, Szentmártont veszi Antal magának és Szaláncot engedi az öccsének, Losonczy Istvánnak.”¹⁷³

Losonczy István erkölcsi elveire világít rá az a döbbenetes szigorú falutörvény, amelyet 1549. szeptember 29-én rendelt el a birtokában lévő Mándok falu számára:

„Mi Losonczy István, Neograd vármegyének ispánja, ilyen szertartást hagyunk az mándokiaknak és minémű törvényben éljenek: két bíró legyen, az mellé tizenkét esküdt. Mikoron törvényt tésznek, csak azok légyenek ott, senki egyéb az törvénybe ne légyen. Ha penig valamely az bírák ellen és az esküdtek ellen szidalmas szót szólna az törvénybe, vagy az kívül, az kalodában vessék, az pelengér alatt, két nap és két éjjel végig ott mezéjtelen üljen. Ha az bíró elengedné ezt, legjobb okrét az úrnak elvegyék. Azki lop, semmivel meg ne válthassa fejét, semmi birsággal, hanem jó bizonyossággal reá rakván, felakasszák. Ha az bírák, avagy ispánok el nem járnának benne, az úrnak az ember díján maradjon.

¹⁶⁹ Magyarország műemlékei, II. kötet. Szerk. Forster Gyula. A műemlékek helyrajzi jegyzéke és irodalma. Összeáll. Gerecze Péter, Bp., 1906. 736.; A kancsó és a tál képe az 1896-os, milleniumi kiállítás katalógusában. Szilágyi András: „Az Losonci Antal mozdója medenczéstől” – és az esztegomi Mátyás-kálvária. In: *Ars decorativa – Iparművészet* 1., Bp., 1991. 87–106.; A nagyméretű kancsó és tál a XVII. században az Esterházyakhoz, Fraknóra került. 1945-ben egy budapesti pincébe rejtették a többi Esterházy-kincs társaságában, ahol a beomló ház romjai alatt erősen megsérült.

¹⁷⁰ Merényi Lajos: Várday Kata ingóságai. *Magyar Gazdaságtörténeti Szemle*, 1905. 261–164.

¹⁷¹ Szentkláray Jenő: A csanádi egyházmegyei plébániák története, I. kötet. Temesvár, 1898. 438.

¹⁷² Magyarország birtokviszonyai a 16. század közepén, II. kötet. Szerk. és bev. Maksay Ferenc. Bp., 1990. 687, 689, 697, 695, 700, 702, 709.

¹⁷³ Viczmándy Tamás: *Az én őseim*, Bp., 1931. 121.

Az mely házasember mással latorkodik, az pelengérben szegezzék az szerszámát, és egy sarlót adjanak kezében, hadd metssze el ő maga. Annak felette tíz jámbor polgárokkal és tíz jámbor asszonyállatokkal, térden állva, ő maga kövesse meg feleségét. Ha pedig asszonyállat vétkezik, azonképpen kiverjék az faluból. Valamely ember ifjak, nőtelenek az falura gonosz asszonyállatot hoz, kilenc marok vesszővel igen verjék. Ha meg nem foghatják, megosztotassák az apjának, az ő részét az úrnak elvegyék. Azmely ember befogad azféle asszonyállatot valakit, minden marháját annak az úrnak fogják. Ha akarhatja ellen tartják ott, tegye hírré az ispánnak és az bírának. Ha híre nélkül mondja, hogy tartották, mentse harmadmagával magát. Valamelyik, egyik másikhoz, mit tud, ha meg nem jelenti az bírának, tíz forinton maradjon az úrnak. Ha az bírák valamit kedveznek az törvényben, fejeken, ne jószágokon maradjanak az úrnak. Melyet mi erősítünk az mi pecsétünkkel. Datum in possessione nostra Mandok, in festo divi Michaelis archangelii, anno Domini 1549.”¹⁷⁴

Losonczy István paráznaságot elítélő dühét talán bátyjának 1549-ben történt tragikus halála motiválhatta. A pletykákra különösen odafigyelő Forgách Ferenc beszéli el a következőket latin nyelvű emlékiratában:

[Báthory András] nyilvánvaló ellensége volt Losonczy Istvánnak is, mert az a nővérét, Báthory Klárát fogságban tartotta. Ez azelőtt Losonczy Antalnak – István bátyjának – volt a felesége, de annak valami Antal nevű írődeákjával is összeszúrta a levelet; ennek közreműködésével megfojtotta az ízületi betegségtől ágyának szegzett Antalt, majd nyomban hozzá is ment a szeretőjéhez. Ez az asszony annyira kéjsóvár volt, hogy még fogságában is a leghitványabb cselédeket és öröket is a vele való hálásra kényszerítette.

Forgách Ferenc értesülését Bornemisza Péter is megerősíti *Ördögi kísértetek* című könyvében: [Bekes] János deák, prédikátor, Losonczy Antalt megölte asszonyával [Báthory Klárával], és ő maga lakott véle.¹⁷⁵

Sigmund Herberstein (1486–1566) emlékiratában, 1551-es magyarországi útjáról beszámolva, elmondja, hogy május végén, a pünkösdt követő napokban eljutott Divénybe, ahol „a falu egyik része a Balassiaké, másik része a Losonczyaké. A két nemzetség feje súlyos viszályba keveredett egymással,

¹⁷⁴ A magyar törvényhatóságok jogszabályainak gyűjteménye, III. kötet, kiad. Kolozsvári Sándor és Óvári Kelemen. Bp., 1892. 32.; Bánffy család levéltára, E 15 (másolat); Eckhardt Ferenc: A földesúri büntetőbíráskodás a XVI–XVII. században, Bp., 1954. 147.

¹⁷⁵ Forgách Ferenc: Emlékirat Magyarország állapotáról. Ford. Borzsák István, Bp., 1977. 596.; Bornemisza Péter: *Ördögi kísértetek*. Kiad. Eckhardt Sándor, Bp., 1955. 184.; Takáts Sándor: *Magyar nagyasszonyok*, I. kötet [Bp., 1926.] 131–132.

ami abban is megnyilvánult, hogy ki-ki a másik jobbágyait ejtette foglyul; mindez odáig fajult, hogy a parasztnép nem maradhatott meg házaiban.”¹⁷⁶

Az ellenségeskedésre maga Losonczy István is utalt egy Fegyvernekről, 1550. december 27-én, a maga adósságának ügyében, és elhunyt bátyjának bánhalmai jobbágyai érdekében, Zay Ferenchez írott levelében: „Ahonnan várom vala, hogy kegyelmedet megelégethetem, abba vég nem leve az Balassával való dolognak, ki még előttök vagyon.”¹⁷⁷ A Balassákkal való összetűzés csupán alkalmi ügy lehetett. A szomszédság viszont mindenképpen alkalmas volt arra, hogy a családok tagjai gyermekkoruktól fogva ismerhessék egymást.

A továbbiakban tárgyalandó adatok alapján valószínűsíthető, hogy Losonczy Anna ebben az időben, mégpedig 1551-ben született. Az 1554. október 20-án, Zólyomban született Balassi Bálint tehát mindössze három esztendővel volt fiatalabb Annánál.

1551-ben a reformáció terjedését támogató Petrovics Péter után Losonczy István lett Temesvár kapitánya. Skaricza Máté azt írta Szegedi Kis Istvánról szóló, latin nyelvű életrajzában, hogy „a várkapitányságban a teljesen ellenkező lelkületű és kizárólag katonás egyéniségű Losonczy István következett, aki mivel vele született lelki vadságán felül még a pápista párt legbuzgóbb oltalmazójának is akart látszani, Szegedit is sok más igazhitűvel és Gergely, egykori decsi lelkésszel nemsokára elűzte innen.”¹⁷⁸

Losonczy István 1552-ben, Temesvár ostroma idején azért folyamodott I. Ferdinándhoz, hogy halála esetére leányait, Fruzsínát és Annát, és néhai testvérének, Antalnak két leányát, Klárát és Dorottyát fiúsítsa. 1552. július 20-án I. Ferdinánd király Losonczy István kérvényét elfogadva, aláírja a királyi beleegyező okmányt.¹⁷⁹ 1552. július 27-én Losonczy Istvánt a törökök megölték Temesvár ostrománál.¹⁸⁰

Az özvegy, Pekry Anna öt árvával maradt magára. Közülük hárman, Gúthi Országkristóf, Ilona és Borbála, az első férjétől valók voltak. Tinódi Sebestyén Losonczy Istvánról szerzett históriájában megemlékezett a temesvári hős árváiról és fiúsításukról:

¹⁷⁶ Tardy Lajos: Régi hírünk a világban. Bp., 1979. 73–74.; *Fontes Reum Austriacarum, Scriptores I.*, Wien, 1855. 69–396.

¹⁷⁷ Régi magyar nyelvemlékek, másod kötet. Kinizsy Pálné Magyar Benigna imádságoskönyve 1513. Vegyes tárgyú régi magyar iratok, 1342–1599. Szerk. Döbrentei Gábor. Buda, 1840. 74–75.

¹⁷⁸ Kathona Géza: Fejezetek a török hódoltsági reformáció történetéből. Bp., 1974. 94, 121.

¹⁷⁹ Nagy, 1860. 176–177. A birtokok felsorolásával.; Kaprinai B. MSS. tom. XXVIII. p. 348.; MNL OL, A 57., 3. köt. 103–105; MNL OL, E 227., 2. köt. 74.

¹⁸⁰ Forgách Ferenc: Emlékirat Magyarország állapotáról. Ford. Borzsák István. In: Humanista történetírók. Bp., 1977.; Istvánffy Miklós: A magyarok történetéből. Ford. Juhász László. Bp., 1972. 249. (*Historiae de rebus Ungaricis, liber XVIII.*)

*Úrnak két szép leánmagzatja vala,
Édesatyjokat ők kesergik vala.*

*Sok jó adassék felségös királnak,
Szolgálatjaért Losoncinak,
Minden várait engedé leányinak,
Fiakká tévé ő sok jószáginak.¹⁸¹*

Ekkoriban az özvegyeknek és a gyámoknak az volt az érdekük, hogy a teljesen vagy félig árván felnövő leányokat a lehető legkorábban, sokszor már a 14., de inkább a 16. évük betöltése után férjhez adják. A Losonczy leányok féltestvéreit hamar kiházasították. Országgh Ilonát (†1568) Perényi Gábor (1532–1567) vette feleségül. 1552. szeptember 29-én Csejtén tartották a lakodalmukat, amelyre Ferdinánd király ajándékot küldetett.¹⁸² Országgh Borbála pedig 1555-ben ment feleségül Enyingi Török Ferenchez (†1571). Országgh Kristóf (1535–1567) a nevelőapja helyét, Nógrád megye főispánságát kapta meg, s 1560-ban a majdani szigeti hős 14 éves leányát, Zrínyi Ilonát (1546–1585) vette feleségül.¹⁸³ Ezek a személyek tehát mind Losonczy Anna és nővére rokonságába tartoztak.

Losonczy Antal özvegye, Báthory Klára leányai közül Klárát (c.1546–1570 után) Homonnai Drugeth Gáspár vette feleségül. Unokahúga lakodalmára, amelyet 1562. február 10-én, Rózsahegyen, Likava vára alatt tartottak, Ecsedi Báthory Endre (†1566) országbíró küldte szét a meghívókat.¹⁸⁴ Losonczy Dorottyát (c.1548–1570 után) 1566. február 6-án Déván vette feleségül Kisvárdai Várdai Miklós.¹⁸⁵ Négy év múltán, 1570. május 5-én született meg a későbbi eseményekben szerepet játszó leányuk, Várday Kata.

Losonczy István két leánya közül először az idősebbet, Losonczy Fruzsínát (1544–c.1575) adták férjhez. A leányt Ecsedi Báthory Miklós (†1584) vette feleségül. Az esküvő még 1566 előtt történhetett, ugyanis 1566. április 20-án a

¹⁸¹ Tinódi Sebestyén: Az vég Temesvárbán Losonci Istvánnak haláláról. In: Tinódi Sebestyén: Cronica, Kolozsvár, 1554. L2a.

¹⁸² Illéssy János: Balassi Bálint Annája. Századok, 1898. (A továbbiakban Illéssy, 1898.) 25–26; Kapossy János – Bánrévi György: Adattár. Művészettörténeti regeszták a királyi határozatokból és rendelkezésekből, III. Művészettörténeti Értesítő, 1956. (A továbbiakban Kapossy – Bánrévi, 1956.) 48.

¹⁸³ Kapossy–Bánrévi, 1956. 50.

¹⁸⁴ Eperjes szab. kir. város levéltárában található nevezetesebb okiratok ismertetése. Szerk. Laszókay László. Eperjes, 1881. 46; Pirhalla Márton: A szepesi prépostság vázlatos története kezdetétől a püspökség felállításáig. Lőcse, 1899. 225. (Prot. 1562. fol. 41. b.)

¹⁸⁵ Petneházi Gábor: Kovacsóczy Farkas kortörténeti feljegyzései (1563–1567). Lymbus, 2014, 73; Literátor-politikusok levelei Jenei Ferenc gyűjtéséből (1566–1623). Sajtó alá rend. Jankovics József. Bp.–Szeged, 1981. 3–4.

tiszaszentmártoniak elmondták, hogy taksát törvényes uraik sosem róttak ki rájuk; ám egyetlen ízben mégis előfordult ez, amikor Losonczyné úrasszony Báthori Miklóshoz hozzáadta a leányát, akkor kirótt rájuk 8 Ft taksát.¹⁸⁶

Viczmándi Tamás szentmártoni kapitány 1565. március 26-án levelet írt Schwendi Lázár fővezérnek, benne az általa felvett összeírással az uradalomhoz tartozó falvakról, amelyek ezek voltak: Tiszaszentmárton, Eperjeske, Mándok, Bezdéd, Zsurk, Tornyospálca, Őrmező. Összesen 106 egész, 59 féltelek, 67 zsellér és 6 szabados lakossal.¹⁸⁷ 1566. május–június során a királyi biztosok utasítást adtak Szennyesi Mátyás tiszaszentmártoni udvarbíró részére. Ebben szó esik a lovakkal való kereskedelemről is.¹⁸⁸

Losonczy Anna férjhez adásához valószínűleg kivárták a leány 16. születésnapját. Erre vall az, hogy a kiszemelt vőlegény, Sonneggi Ungnad Kristóf (c.1528–1587), 1563. december 20-án, Szentgyörgyvárott, azaz Gyurgyevácon kelt, s Ungnad Ádámné Thurzó Erzsébethez írott levelében ugyan mátkájaként említette a házaspár által kommandált Annát, ám az esküvőre még csaknem negyedfél esztendő kellett várnia. A türelmetlen férfi 1564. március 21-én Varasdról újabb leveleket írt, immár unokabátyjának, Ungnád Ádámnak, híreket kérve tőle mátkájáról.¹⁸⁹ Ungnad Kristóf ekkoriban lett Varasd vármegye főispánja. Nevét a magyarok általában Ungnotnak, illetve Ugnotnak mondták.

Esküvőjükre 1567 áprilisának végén, a Nyitra vármegyei Nagytapolcsányban került sor.¹⁹⁰ Erről egy 1567. április 19-én kelt feljegyzés tudósít, amely szerint Varasdi János diák Tapolcsányba igyekezett Ungnad Kristóf lakodalomára (In Tapolchan ad nuptias Christophori Ungnadi). Az újdonsült férj ekkorra már tudhatott valamennyire magyarul is. Korábban csak németül és valamelyik délszláv nyelven beszélt. Húsz évvel korábban, 1556. október 26-án Varasdról latin nyelvű levelet küldött Batthyány Kristófhoz, amelybe néhány magyar szót is vegyített: „De arvinare ursine ac de sepe cervi hoc est medice *hayath ees zarvas faggyath avagy veleyth* velit de illis nobis impartire.”¹⁹¹

Az Ungnad-família történetét egy protestáns humanista szerző, Matthaeus Dresser (1536–1607) írta meg. Tőle tudjuk, hogy a protestáns vallású Ungnád

¹⁸⁶ MNL OL, Urbaria et Conscriptioes, 101: 50. 26 old. latin egyszerű másolat.

¹⁸⁷ Viczmándy Tamás: Az én őseim. Bp., 1931. 121. – XVI. századi uradalmi utasítások, I–II. kötet. Szerk. és bev. Kenyeres István, Bp., 2002. 629–630. ÖstA HKA HFU RN 12. Konv. 1565. Márz. Fol. 234 r-246 v.

¹⁸⁸ XVI. századi uradalmi utasítások, I–II. kötet. Szerk. és bev. Kenyeres István. Bp., 2002. 629–637.

¹⁸⁹ Eckhardt Sándor: Az ismeretlen Balassi Bálint. Bp., 1943. (A továbbiakban Eckhardt, 1943.) 165–166, 282–283.

¹⁹⁰ Illéssy, 1898. 26.

¹⁹¹ Ödöngő Ábel (=Takáts Sándor): A körmendi levéltárból. Magyar Nyelv, 1914. 454.

Kristóf ifjúkorában III. Pál pápa (1534–1549) inasaként Rómában élt.¹⁹² Az adatokból egyértelműen kiderül, hogy a férfi kis híján negyed századdal volt idősebb Losonczy Annánál. Harmic éves korában már lutheránus volt, hiszen 1558. május 1-jén mint császári tanácsos és Varasd vármegye főispánja, beiratkozott a wittenbergi egyetemre.¹⁹³ 1563. szeptember 8-án ő is ott volt Pozsonyban Miksa koronázásán.¹⁹⁴ Kristóf Hans Ungnad von Sonneck (1493–1564) sok gyermekének egyike volt. Az 1522-ben báróvá lett apja a reformációt tevőlegesen támogatta, hiszen 1562-ben részleges délszláv bibliafordítást is ő adatott ki nyomtatásban. Katonaként pedig részt vett a magyarországi törökellenes harcokban.¹⁹⁵

1569. augusztus 20-án Miksa király Szomolány várát és uradalmát Sonnecki báró Ungnad Kristófnak és nejének, Losonczy Annának adta zálogba. Ez ellen tiltakozott Bánffy Miklós, de sikertelenül. Ugyanezen évben Ungnád és neje négyezer arany s hatezer magyar forintot vettek kölcsön Losonczy István özvegyétől, Petrovynai Pekry Annától, Ungnad Kristófné anyjától, amely kölcsön fejében Szomolány uradalmának negyed részét átengedték neki zálogképpen.¹⁹⁶

1569 októberétől Ungnád Kristóf lett Eger várának kapitánya. Ezt a tisztét első ízben 1576-ig viselte. Ugyanebben az évben Szomolányban megszületett Ungnad Kristóf és Losonczy Anna leánya, Ungnad Anna Mária. Matthias Dresser említett krónikájában azt írta, hogy három fiúk és több leányuk közül csupán Anna Mária érte meg a felnőtt kort.

Losonczy Anna is a török hímezést kedvelő magyar nagyasszonyok körébe tartozott. Musztafa budai basa 1572-ben írt levele szerint az egri

¹⁹² Dresser, Matthaeus: Ungnadische Chronika, darinnen der Herren Ungnaden Ankunft, Außbreitung, Reisen und Ritterliche Thaten verzeichnet werden vom Keiser Cunrad dem dritten umbs Jahr Christi 1147 an bis auf dieses 1601. Jahr auß den Historien Monumenten und Urkunden uber 450. Jahr außgeföhret und im Druck verfertigt on Matthaeo Dressero. Leipzig, 1602. 98–100.

¹⁹³ Révész Imre: Magyar tanulók Wittenbergben Melanchthon haláláig. In: Magyar Történelmi Tár, VI. kötet. Pest, 1859. 225: „Christophorus Ungnad Baro in Sonneck etc. S. Caesareae M[ajestatis] consiliarius ac comes comitatus Varasdiensis. Mai. 1.”

¹⁹⁴ Beschreibung Khünig Maximilians ungerischen Crönung so geschehen zu Pressburg den achten September am Tag Marie Geburt. 1563. = Archiv für Kunde österreicherischer Geschichts-Quellen, Bd. 22, Wien, 1859. 319.

¹⁹⁵ Pálffy Géza: A császárváros védelmében. A Győri Főkapitányság története 1526–1598. A győri vár töröktől való visszafoglalása 400. évfordulójának emlékére. Győr, 1999. 228, 263–264. (Hans Ungnad Freiherr zu Sonnegg)

¹⁹⁶ Jedlicska Pál: Adatok Szomolány vára s uradalmának történetéhez. In: Történelmi Tár, 1879. 266–267.

várkapitány felesége török varrólányokat óhajtván, az egri vitézek Nagyszeged és Csongrád közt fogtak ilyen lányokat, s ezek most ott vannak.¹⁹⁷

Talán a várkapitányt és feleségét ábrázolja az az egymással szembenéző házastársi kép, amely egy ásatás során előkerült, töredékes kályhaoromdíszben maradt fenn. Az 1574 körül készült zöldmázás kerámia félkörös peremét nyíllal átlótt szív díszíti. A domborművön Losonczy Anna mint fiatalasszony, ingvállat, magas, fodrozott csipkével díszített inget és széles, hímzett pántokkal összefogott, hálós főkötőt visel; Ungnád Kristóf szakállas arcával, kopaszodó homlokával meglett korú férfinak látszik.¹⁹⁸ Az egri vármúzeumban őrzött kályhaoromdíszről ma már hiányzik a férfi portréjának arci része. A hiányt az ásatás után készült fekete-fehér fénykép felhasználásával pótolva, Meszlényi Attila grafikusművész készített teljes értékű rekonstrukciót.¹⁹⁹

¹⁹⁷ Takáts Sándor: A török hódoltság korából, Bp., [1926], 311.

¹⁹⁸ Voit Pál: Eger és Heves megye művészettörténete (XVI–XVII. század) In: Heves megye műemlékei, I. kötet, Bp., 1969. 102–104; Voit Pál, Késő reneszánsz kályhák Miskolci Mihály műhelyéből. Művészettörténeti Értesítő, 1954.

¹⁹⁹ Meszlényi Attila grafikusművész számítógépes festménye az egri kályhaoromdísz női profilja alapján. Lásd: Áldott szép Julia. Kiállítás Balassi Bálint születésének ötödfélszázadik évfordulóján. Petőfi Irodalmi Múzeum, 2004. június 11-től 2005. február 14-ig. A katalógust írta Szentmártoni Szabó Géza. Szerk. Thuróczy Gergely. Bp., 2005.

1576. március 27-én Miksa király Ungnád Kristófot horvát bánná nevezte ki. Ő azonban nem foglalta el azonnal új állását, csak 1578 végén érkezett Varasdra. Ugyanebben az évben kapta meg zálogbirtokként Ónod várát, s talán itt tartózkodott családjával 1578 őszéig.²⁰⁰ Helyette Kolonics Bertalan lett Eger várkapitánya, aki tisztét Ungnad visszatértéig, 1583. október 27-ig viselte.²⁰¹

Bornemisza Péter 1577. augusztus 4-én, Semptéről ajánlotta *Négy könyvecskéjének* negyedik részét, a *Vigasztaló könyvecskét*: „Ungnad Anna Mária asszonynek ... Ungnád Kristóf uram ... és ... Losontzi Anna asszonyom szerelmes leányának.”²⁰² Ugyanő 1579. február 22-én Detrekő várából ajánlotta postilláját „Nemzetes és nagyságos Ungnad Kristóf uramnak, Sonnegki szabad urának, Varasd vármegye főispánjának, az felséges római császár tanácsosának és a dalmáciai, horvátországi és tótországi bánnak, és az ő Isten szerint való házastársának, Losonczy Anna asszonynek.”²⁰³

Losonczy Anna, időnként Horvátországban hagyva férjét, meglátogatta birtokait. Egy ilyen alkalommal, 1582-ben, Vízben hányó kedden, azaz a

²⁰⁰ Illéssy, 1898. 29; Eckhardt, 1943. 166.

²⁰¹ Spáczay Hedvig: Újabb adatok az egi vitézek és Losonczy Anna közötti viszályhoz. *Hadtörténelmi Közlemények*, 1968. 343. (16. lábjegyzet)

²⁰² Bornemisza Péter: *Négy könyvecske a keresztyén hitnek tudományáról*. Sempte, 1577. (RMNy 396.) A *Vigasztaló könyvecske*, Balassi Bálint fordítása.

²⁰³ Bornemisza Péter: Ötödik és utolsó része az evangéliumokból és az epistolákból való tanúságoknak, Detrekő, 1579. (RMNy 432.)

húsvéti locsolkodáskor (április 17-én) a Nyitra vármegyei Jókő vára melletti Vitencen találkozott Balassi Bálinttal, aki 1400 Ft kölcsönt vett fel tőle.²⁰⁴

1583. május 6-án Rudolf király Jókő várát és uradalmát (az egykori Losonczy-zálogbirtokot) Sonnecki Ungnad Kristóf horvátországi bánnak és mindkét nemű ivadékainak adományozta 70 ezer forintért. Szomolány várát, Szomolány Német-Diós mezővárossal, Ikaman (Igrám) faluval, Mirkóteleke (Makova) praediummal, azon 30 ezer forintért, amelyet Ungnad a királyi kincstárnak fontos országos ügyek céljából kölcsönzött, maga – s mindkét nembeli egyenes örökösei részére, örök adomány – s birtokképp nyerte el.²⁰⁵

Ungnad Anna Mária anyjánál is fiatalabban, 14 éves korában ment férjhez.²⁰⁶ Eljegyzését 1583. május 1-jén tartották Pozsonyban.²⁰⁷ Esküvője Erdődy Tamással (1558–1624), az apósa helyébe lépő horvát bánnal, 1584. január 22-én ment végbe Pozsonyban, az érseki palotában.²⁰⁸ Ebből a házasságból született Erdődy Zsigmond (1587?–1639), Losonczy Anna unokája.

1583. október 27-től Kolonics Bertalan után ismét Ungnad Kristóf lett Eger várának kapitánya. Tisztét haláláig, 1587 novemberéig töltötte be. Kapitánysága alatt Heves és Borsod vármegye főispáni tisztségét is viselte. Ungnadéknak Eger külvárosában, Szabadhelyen nemesi kúriájuk is volt. Ezt a külvárost akkoriban egészen a nemesség birtokolta.²⁰⁹

Losonczy Anna 1584. szeptember 1-jén Tizsaszentmártonban birtokok adományozásáról adott kötelezvényt Paczóth Zsigmond számára abban az esetben „ha Isten a Várdai nemzettől megszabadítja.”²¹⁰

1584. szeptember 29. utáni napokban Fodoróczky János tizsaszentmártoni várnagy a várkastélyból kidobta Szokoly Miklós embereit, és birtokba vette

²⁰⁴ Balassi Bálint *Összes művei*, I., összeáll. Eckhardt Sándor. Bp., 1951. 328–329.

²⁰⁵ Jedlicska Pál: *Kiskárpáti emlékek Éleskőtől – Vágújhelyig. Hely- és művelődéstörténeti tanulmány.* Eger, 1891. 233.; Jedlicska Pál: *Adatok Szomolány vára s uradalmának történetéhez.* In: *Történelmi Tár*, 1879. 266. Szom. úr. levéltár. L.XIII. fasc. II. n. 6. Eredeti okmány. Bórhártyán. Rudolf titkos pecsétjével.

²⁰⁶ „[Herr Christoph Ungnad] hat eines fűrnemen ungerischen Herrn Tochter Frewle Anna Lashántzin zum Gemahl gehabt, mit deren er drey Söhne, und etliche Töchter erzeugt, sein aber Welche in ihrem 14. Jar, dem Wolgebornen Grafen, Herrn Tomasen Erdedy, Grafen zu Ebraw Key. Mayt Rudolphi Raht, Bahn in Windisch Land, ein fűrnemen Kriegs Herrn vermehelt, mit deren wr 3. Sön, uns 4 Töchter erzeugt.” (Dresser, Matthaeus, *Ungnadische Chronika...* Leipzig, 1602. 100.)

²⁰⁷ Szerémi (Odescalchi Artúr): *A gróf Draskovich-család levéltárában talált XVII-ik századbeli feljegyzés.* In: *Történelmi Tár*, 1890. 370.

²⁰⁸ Illéssy, 1898. 31.

²⁰⁹ Spáczay Hedvig: *Újabb adatok az egri vitézek és Losonczy Anna közötti viszályhoz.* *Hadtörténelmi Közlemények* 1968, 343. 16. lábjegyzet.; Szederkényi Nándor: *Heves vármegye története*, II., Eger, 1890. 262.

²¹⁰ Eckhardt, 1943. 182., 291.

az egész épületet. Ezzel elkezdődött az az évekig tartó vizzály, amelynek történetét Koroknay Gyula tanulmánya beszéli el részletesen.²¹¹

1585. január 3-án Pozsonyban a magyar kamara és Illésházy István a Várday-örökségről nyilatkozva ajánlották, hogy „nevezze nagyságos Ungnad Kristóf úr magát és feleségét törvényes gyámoknak.”²¹² Végül mégsem ők, hanem Szokoly Miklós lett az árván maradt leány gyámja.

Ungnad Kristóf 1587 nyarán, nem sokkal halála előtt Kassán és környékén tartózkodott, s innen készült Egerbe menni. 1587. június 23-án Rimaszécsről küldött magyar nyelvű levelet feleségének. Ezt a levelet tévesen megállapított dátummal Ötvös Péter közölte.²¹³ A levél címzéséből az is kiderül, hogy Losonczy Anna ekkoriban Tiszaszentmártonban tartózkodott.²¹⁴ A levél az alábbiakban teljes terjedelmében olvasható:

Az én szerelmes Losonczy Annámnak adassék ez levelem, S[zent] Mártonban.

*Szerelmes Annám, Istentől kívánok tenéked jó egészséget, hosszú életet! Ezen órában ide jöttem és mentest-mégyek, Isten segítségével be Egrre. Kassárul kétszer írtam néked, és mindennél inkább azmikről most írtál az te leveledben. Az **Szokoli** dolgról nincs mit írnom. Várnunk kell. Elég hazug lator ember, az ördögnek is néha gyertyát kell gyújtani, az idő megtanít.*

***Szokoli György** dolgról is írtam és megküldtem az levelének mását, kit találtam, nem fortélosat, de szükség szólnunk és hozzálátunk. Azért, szerelmes **Annám**, azmint írtam, siess utánam, hogy ott benn mindent elvégezhesünk, míg azok ott benn lesznek, mert bizon azután öszve őket nehezen inthetjük, arról bévségesen írtam. És innen tetűled várok, mind az uram felől, hová és kit küldjek és mely napra elődbe küldjek, vagy jűjek. Egyedül akkorra szólhatunk az jószágod eladásról is. Hiszem is, hogy a táján lészen **Andrási Péter** is nálam Egren, az dolog felől, azkit írtam.*

*Az **Karali** mentség igaz, hogy bizon nem elég, ember semmi tisztos, de azzal nem igazán menti magát, hogy én az egri szolgálatra kívánom az te jószágod, hazud benne; de azt hadtam, hogy **Namingay** vitessen egynéhány hordót; üresek, hiszem, nem nagy munka két milfeldig. Nem az egri, hanem az én szükségemre vagyon ez, két*

²¹¹ Koroknay Gyula: Losonczy Anna Tiszaszentmártonban. ItK, 1963. (A továbbiakban Koroknay, 1963.) 731–738.

²¹² Ács Zoltán: Kísérletek a Várday vagyron megszerzésére. Egy XVI. századi háramlási per története. In: Borsodi Levéltári Évkönyv, V. 1985. 171–183.

²¹³ Ötvös Péter: Meg alkuszunk talán, csak szólhassak veled fél óráig. Levél szerelmes Losonczy Annához. In: Mihálynap kiöszöntő. Írások Iliá Mihály születésnapjára. Szerk. Saly Noémi; Bev. Szigeti Lajos Sándor. Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Szeged, 2000. 205–209. (A levél forrása: Haus- Hof- und Staatsarchiv Wien, Archiv Erdödy. Ohne Signatur, Miscellanea)

²¹⁴ Koroknay, 1963. 731–738.

szekér mind elhordja azt. Egyebet nem hagytam. Arrúl is szólhatunk Egren, addig semmi bántások nem léssen. Most ott hagyjad, viseljen gondot, vagy akarja, vagy nem. Egren meglátjuk, ha tovább ott kell hadni, vagy nem. Merthogy az dolog így sietséggel vagy az te bejüteled Egrré. Inkább ismét Garamra jühetünk egynéhány napra, akkor meglátjuk, mint kell hadni az jószágot, ha csak egy hétig ott benn lehetsz is, jű be és oztán kijühetsz ismét, talám szintén **Paczolthtal** is, szintén Garamban is. Hiszem, hogy elég lopást téssnek az dézsmások. Mit tehetek neki, nem járhatok mindenik utána. **Bernaryndth** ne késleltesd, mert ott benn nem lehetek nála nélkül az számvetésben.

Szokoli György üzente azt **Szegedi Ambrostúl**, hogy nem megy **Bölöni Márton** tárházából kikérni, ő tudja mondani. Az **Figedi** dolog felől írhatnék, de látja Isten, rövid az időm hozzá. Ím, elenyészik az nap, hogy indulok, felmegyek Szélccsé eg, hogy holnap bemehessek Egrré, de azért nem szintén vagyok idegen attúl, csak lehessen szembe veled, tégedet meg kívánván könnyebbíteni, higgyed, hogy gondom léssen reá. Jű be csak, és ötet is hozd veled, lásd jó szemeiddel. Örömost szolgál az, mint mond, noha tud hazudni. Nemzetség felül igenis meglehet, csak ez légyen olyan, mint értem, hogy az másik felesége félt. Megalkosunk talán, csak szólhassak veled fél óráig, elvégezem veled arrúl. Bizon kívánom, hogy szabadítsalak túle, vagy imígy, vagy amúgy. Hozd be csak veled, egy kicsinné pirongasd, hogy tartson tőled, de ismét jókedved mutasd hozzájá.

Ezeket hamarsággal írtam válaszul. Kérlek, írjad énnékem mindjáraást választod mind az Kassárúl és innét írt levelekrűl. Isten hozzon öszve bennünket jó egészséggel öröműnkre. Isten tartson meg jó egészséggben, **Istókkal** egyetemben.

Kelt Szécsen, Szent Iván nap előtt való pénteken, este, 23 Juniusban, ó kalendárium szerint.

Chr. Wngnad m.p.

Az ókalendárium szerint 1583 és 1587 között, csupán az 1587-es esztendőben esett június 23-dika péntekre! A levél érdekes adalék arról is, hogy Ungnad mennyire tudott magyarul. A levél végén említett ügyet egy későbbi adat világíthatja meg. 1587 végén Figedi János panaszt emelt Losonczy Anna, báró Ungnad Kristóf özvegye ellen, hogy az az ő távollétében szaláncváraljai nemes udvarházát fegyveres csapattal vette körül, s kiskorú gyermekeit, Istvánt, Borbálát és Klárát szekérrre ültetvén, fogságba hurcolta, s ezen felül szaláncváraljai, szaláncújvárosi, bodzásújlaki és kásói (e két utóbbi zempléni) birtokait elfoglalta. Mivel azonban az özvegy gyermekeit és birtokait keze alól kibocsátotta, panaszát ő is visszavonta.²¹⁵

²¹⁵ Csoma József: Abauj-Torna vármegye nemes családjai. Bp., 1807, 207.; Jászói konvent levéltára, prot. L. No. 79., 80.

A Kassa közelében fekvő Szalánc vára 1552-ben Losonczi Antalé és Istváné, majd 1560-ban Losonczi István özvegyéé, Pekry Annáé volt. Losonczy Anna férjével együtt 1568-tól birtokolta. Losonczy Anna halála után Szalánc várát Rudolf király Forgách Zsigmondnak adományozza (1601-ben). Bodzásújlak és Kásó, Losonczy Anna másik birtokközpontja, Garany mellett fekszenek.

1587. november 4-én a Pozsonyi Kamara elutasító válaszlevelet küldött Ungnad Kristófnak arra a kérésére, hogy 3 évi királyi tanácsosi fizetését utalják ki számára. Türelemre intették arra hivatkozva, hogy a kincstárt a rendkívüli közszükségletek teljesen igénybe veszik.²¹⁶ Ugyanezen a napon, húsz évnyi házasság után halt meg Kassán Ungnad Kristóf. November 12-én, a végleges temetésig, fémkoporsóban a kassai Szent Erzsébet templomban helyezték el.²¹⁷

Férje halála után Losonczy Anna hosszasan pereskedett az egri vitézekkel az elmaradt zsold ügyében. Erről Spáczay Hedvig és Gottreich László közleményeiben olvashatunk bővebben.²¹⁸ Az özvegy 1588 májusában és júniusában Göncruszván tartózkodva írta leveleit. 1589-ben már a Telegdyekkel gyűlt meg a baja, mégpedig Várday Kata öröksége ügyében.

Telegdy Pál 1589. július 10-én Kisvárdáról azt írta Várday Katának, hogy „az mi szerelmes atyánkfia mindenképpen rajtunk vagyon Ugnotné asszonyom” Nem is tud érte menni, mert „mit tehetünk róla, ha az hitván asszony így háborgat bennünket, immár az úrra is, Humonnai Istvánra is, az kassai kapitánra is parancsolatot vitetett immár, hogy felüljenek mellette, kézbe adják neki mindeneket.”²¹⁹

1589. július 16-án Ecsedről írt levelet Telegdy Pál, mégpedig felesége, Várday Kata nevében Losonczy Annának: „Ez levél adassék az Nagyságos Losonci Anna asszonynak, az Nagyságos níhai meghagyott Ugnot Kristoph uram házastársának, nekem szerelmes asszonyomnak nénémnek.” Arra kéri, hogy Várday Kata garanyi és tizsaszentmártoni porcióját engedje át véglegesen unokahúgának.²²⁰

²¹⁶ Illéssy, 1898. 34.; MOL, Benignae resolutines ad cam. Poson.

²¹⁷ Dresser, Matthaeus: Ungnadische Chronika, ... Leipzig, 1602. 122.; Zedler, J. H.: Grosses Vollständiges Universal-Lexikon. Band 49. Leipzig und Halle, 1746, 1553. hasáb. – Szabó János Győző: Az egri vár főkapitányainak rövid életrajza. In: Az egri vár híradója, 17., Eger, 1982. 20.

²¹⁸ Spáczay Hedvig – Gottreich László: Losonczy Anna ismeretlen levelei. Hadtörténelmi Közlemények, 1966., 425–437; Spáczay Hedvig: Újabb adatok az egri vitézek és Losonczy Anna közötti viszályhoz. Hadtörténelmi Közlemények, 1968. 341–363.

²¹⁹ Két vitéz nemesúr, Telegdy Pál és János levelezése a XVI. század végéről. Közzétette Eckhardt Sándor. Bp., 1944. (A továbbiakban Eckhardt, 1944.) 31.

²²⁰ Eckhardt, 1944. 27–29.

1589. szeptember végén Losonczy Anna másodszor is férjhez ment, ezúttal a nálánál több mint tíz évvel fiatalabb Forgách Zsigmondhoz (1565–1621), aki túlélte őt. Balassi erre így utal egyik versében: „Feledékenséggel viseld szíved kárát, Mert az nyerhetetlen másnak adta magát.”²²¹

Anna férjének apja, Forgách Simon 1589. szeptember 26-án Surányból írt levelet Pálffy Miklóshoz, amelyben beszámolt neki Balassi Bálint kibujdosásáról és a friss házásoknak küldött szép üzenetéről: „Amely gyalog követtem ma jött meg Késmárkról, beszélle, hogy Hibbén Balassi Bálindra találkozott volt, és igen jól tartotta. Végre szolgálainak osztotta minden marháját, és csak másodmagával, egy rossz paripán és egy rossz bőrdolmában ment Késmárkká. Énnékem, a fiamnak és az feleségének örökkön-örökké való szolgálatját üzente.”²²²

1589 végén és 1590 elején Ecsedi Báthori István (1555–1605) országbíró több levelében is elmarasztalta Losonczy Annát. Ilyen kifakadásai voltak: „Vajh, ki igen álnak kurváné az!” – „csak alattomban ű is rája tartja magát, mint az házos az karimás süvegre.” – „Azmi illeti Ugnotné dolgát, értem az álnak kurvának válaszát, ki noha az ura által szól, mint az ördög az kígyó által, de azért ugyan az asszony teszi a választ. Én eleitől fogva azt mondtam, most is azt mondom, hogy Ugnotnéval való traktálás csak semmi” – „de cigány ez lotyó.”²²³

Losonczy Anna ekkoriban kezdte fokról fokra férjének ajándékozni vagyónának egyes részeit. 1591-ben egri háza elfoglaltatása miatt pereskedett, ám végül veszített.²²⁴ 1592-ben kezdődött Balassi Bálinttal való szentszéki pere, amelyet megnyert, mert 1593. január 12-én Kutassy János vikárius kimondta, hogy a vérfertőző és infámiába esett férfi nem perelhet Losonczy Annával.²²⁵

Az asszony 1594-ben Esztergom sikertelenül végződött ostromának eseményeit nyomon követte, miként az 1594. augusztus 31-én Szomolányból férjének küldött leveléből is kitetszik.²²⁶ Bizonyára hamar tudomást szerzett Balassi Bálint hősi haláláról és hibbei temetéséről is. 1595-ben már betegeskedett. Férje február 15-én Tizsaszentmártonból írt levelében felesége nyavalyáját említette meg.²²⁷

²²¹ Uo. 180.; A LXIV. vers 5. strófája.

²²² Tóth István: Egykorú kiadatlan levél Balassi Bálint elbujdosásáról. Magyar Könyvszemle, 1975. 61–66.

²²³ Eckhardt, 1944. 153–157.

²²⁴ Széll Farkas: A Nagybesenyői Bessenyei család. Turul, 7 (1889) A perirat a cikkíró birtokában volt.

²²⁵ Illéssy János: Br. Balassa Bálint egy pöre. ItK, 1910, 193–197.

²²⁶ Eckhardt, 1943. 294.

²²⁷ Eckhardt, 1943. 187, 293.

Losonczy Anna 1596. február 22-én Szomolányban halt meg.²²⁸ Thurzó György 1596. február 28-án Nagyszombatból írta a feleségének, hogy „Új hírt nem írhatok, hanem hogy Forgách Zsigmondné megholt. Az Erdődi Tamás mind jószágát, s mind morháját mindjárt magára elfoglalta.”²²⁹

1596. március 27-én Felső-Diós templomában ment végbe Losonczy Anna temetési szertartása, amelyről a Verbón és Velicsnán szolgáló Batizi Miklós lutheránus lelkész írt feljegyzést naplójában.²³⁰ 1596. június 15. és július 1. között került sor az elhunyt Losonczy Anna birtokainak összeírására.²³¹ Forgách Zsigmond két esztendő múlva, 1598. április 4-én, Gácson tartott esküvőjén feleségül vette Thurzó Zsuzsannát (†1608).

Eddig tartott Losonczy Anna valós életének vázlatos bemutatása a fennmaradt dokumentumok egy részének felhasználásával. Érdekes mindezt összevetnünk a Balassi lírai önéletrajzában, a nagyciklus fiktív világában főszerepet játszó Losonczy Annával.

Balassi verseiben életre szóló nagy szerelme, Losonczy Anna eleinte valóságos mivoltában, utóbb azonban menyeyivé magasztosult, mondhatatlan szépségű, ám megnyerhetetlen Juliaként jelenítődik meg a *Julia-ciklus*, a *Szép magyar komédia* és a *Valahány török bejt* költői világában.

A nagyciklus XXXIII. számú énekét követő prózai feljegyzés tudatja az olvasóval, hogy „Ezek az énekek, kiket Balassi Bálint gyermekségétől fogva házasságáig szerzett. Jóllehet kettő hűja: az egyik egy virágének, az *Irgalmazz Úr*

²²⁸ Szerémi (Odescalchi Artúr): A gróf Draskovich-család levéltárában talált XVII-ik századbeli feljegyzés. In: Történelmi Tár, 1890, 373. „22. Februarii Anna Losonczy, primum Christophori Ungnad, dein Sigismundi Forgách uxor mortua est in Szomolyán.”

²²⁹ Zichy Edmund: Bethlenfalvi gr. Thurzó György levelei nejéhez, czoborszentmihályi Czobor Erzsébethez. 1590–1616. 1. kötet, Bp., 1876. 169.; Bártfai Szabó László: A Hunt-Pázmán nemzetségbeli Forgách család története. Esztergom, 1910. 436.

²³⁰ Eber, Paul: *Calendarium historicum*, Wittenberg, 1579, a 121. utáni bekötött lapon. Pannonhalma, 160-B-26. – A bejegyzések Rómer Flóris által készített, XIX. századi másolata: *Extractus e diario Nicolai Baticii (Batizi) Arvensis V[erbi] D[ei] ministri in Werbow et Weliczna. Ann. 1595–1635*. OSzK, Kézirattár: Quart. Lat. 2422. 18 f. (Szabó András szíves közlése). – Az eredeti bejegyzés fényképének elküldéséért Borján Elréd pannonthalmi bencés tanárt illeti köszönet: „Anno Domini 1596. Hic dies 27 Martii dedicatur sepulturae Generosae et Magnificae Dominae Annae Lossonczy, filiae quondam Spectabilis et Magnifici Domini Stephani Lossonczy filia, tum coniunx Spectabilis et Magnifici Domini Sigismundi Forgach. Ungari ministri majori numero presentes primatum obtinebant. Nos inde prae funere (slavi) precessimus. Illi soli cantarunt, lectionem dixerunt, cantionem vicissim uti unionem habuerunt. Tum deduximus infra in templum cadaver. Hungari templum ingressi. Orationem habuerunt cum cantionibus. Nos hinc foris viam peregrimus. Ceteri per Dominum Michaellem Czabaneum prepositum Ujheliensem Ungari acceperunt fl. 25, ut dicebatur Thomas Erdődi Magnificus Dominus non petens desumsit ingressi templum, vel egressi quod sub Oratione Dominica. Deus Tyrannum vel convertat vel avertat.”

²³¹ Belitzky János: Losonczy Anna somoskői, szécsényi, gácsi uradalmának 1596. évi összeírása. In: Nógrád megyei Múzeumok Évkönyve. 1980. Salgótarján, 1980. 297–354.

Isten nótájára, kinek az kezdeti így volt: *Valyon meddig akarsz engem kesergetni. Az elveszett. Másik egy könyörgés a Palatics nótájára, ki az nyíri Báthory Istvánnál és Ugnotnénál is volt. Így kezdetik el: Láss hozzám, ödvessígemnek Istene.*

Az elveszett gyermekkori zsengek egyike tehát megvolt Ungnad Kristófné Losonczy Annánál. Ez azt igazolja, hogy már ifjúkoruk óta közeli ismeretségben voltak egymással. Nem lehetetlen, hogy a serdülő korában már virágéneket író Bálint arról álmodozott, hogy majdan a neki felettébb tetsző, szépséges Anna leány lesz a felesége.

Balassi gyermekkori ábrándjainak szétfoslását tükrözi a nagyciklust nyitó, *Aenigma* címet viselő vers, amely egy tóban úszkáló hattyúpárról és a szebbikükre lecsapó keselyűről szól. Az allegória azt beszéli el, hogy a 16 esztendő Losonczy Annát elorozta – a valóságban feleségül vette – a 39 éves Ungnad Kristóf. A Horvátországból érkező férjre utal a megadott dallam is: „Egy horvát virágének nótájára.”

Az immár férjes asszonnyal való, tíz évvel későbbi, rövid életű viszony mibenlétét a versek alapján kétséges megállapítani. Balassi a nagyciklus első felében rendre elhagyta régi verseinek záró strófáit, s csak kettőnél őrizte meg ezeket; talán nem minden ok nélkül.

Balassi és Losonczy Anna titkos szerelmi együttlétére utal a XXIV. számú, „Most adá virágom nékem bokrétáját” kezdetű, a virágénekek rejtett erotikáját utánzó vers záró strófája:

*Ezerötszáz és hetvennyolc esztendőben,
Egy szerelmes helyen hogy volnék rejtőkben,
Az adá virágát akkor én kezemben,
Kit Istentől kérék gyakran könyörgésemben.”*

Az ANNÁMÉRT versfőket tartalmazó, *Anna nevére, kiben a szeretője ok nélkül való haragja és gyanúsága felől ír* című, XXVII. számú vers záró strófája a férjével Horvátországba induló Anna érzéseit jeleníti meg:

*Ezerötszáz és hetvennyolcnak végében,
Hogy volna szeretőm énhozzám kétségben,
Úgy szedém ezt egyben,
Nevét megtalálod versek elejében.*

Balassi ekkor 24 éves volt, Losonczy Anna pedig 27. Tehát a két datált vers nem véletlenül kapott akkori életkorukkal egybevágó sorszámot. Azt kell hinnünk, hogy Anna egyetlen alkalommal beadta a derekát.

Ha Balassi ezen versei mégsem a valóságot tükrözik, úgy olyasféle irodalmi fikcióval találkozunk itt, mint aminőt Vergilius *Aeneis*ében olvashatunk (IV. 160–172). Ott ugyanis Dido és Aeneas szerelme alakul úgy, hogy csupán egy alkalommal, mégpedig egy hirtelen támadt vihar elől megbújva, egy barlang rejtekében egyesülhetnek testileg is.

A nagyciklus második fele a XXXIV. verssel kezdődik, s Balassi 1588-ban töltötte be 34 évét; a Julia nevét először említő vers pedig a XXXVII-es számú, amely Losonczy Anna 1588-as életkorával vág egybe.

A nagyciklus második felének nyitóverse, az újabb tíz év elmúltával előállott, immáron morálisan megváltozott helyzetből indul el. A versbéli Julia gyászöltözetben van, hiszen Anna férje meghalt, s a gyászév letelte után remélhető a házasságkötés, hiszen Balassi ugyanekkor elvált feleségétől. Itt kétségtelenül jelen van a valóság és a fikció párhuzama:

*Egy kapu közében juték elejében vidám szép Juliának,
Hertelen hogy látám, előszer alítám őtet lenni angyalnak,
Azért ő utába így szólék utána, mint istenasszonyomnak.*

Ez a kapuközi jelenet a legendabéli Joachimnak és Szent Annának, a középkori oltárképeken gyakran ábrázolt, a jeruzsálemi aranykapunál történt találkozását idézi fel. Juliát előzőleg maga Venus ígerte a költőnek, amikor Cupidót követségbe küldte hozzá. Ám az „Ez világ sem kell már nékem” kezdetű, rögtönzött udvarló versen és térdet-fejet hajtó köszöntésén Anna „csak elmosolyodék.”

Balassi számára 1588 elején elérhetőnek látszott, hogy szerelmével immár a világ szemében is erkölcsös módon, azaz házasságban éljen. A megvalósíthatónak remélt frigyről magabiztosan nyilatkozott barátjának, Kapy Sándornak, amikor Liptóújavárról 1588. március 7-én elküldött levele utóiratában, részben titkosírással, ezeket írta:

„Ha az Isten karácsonyig éltet, azt gondolom, hogy *Bmsu ifyqzqx* [nagy úr leszek], ha egyébképpen nem is, *rmfxma ihmb* [farkam után]. De ha én uram és igaz atyámfia vagy, *bq zcqucb* [ne szóljon] Kegyelmed *gqbxubqx gqauh* [senkinek semit].”²³²

Balassi célja megvalósítása érdekében újonnan szerzett verseit is elküldte Losonczy Annának, de az válaszra sem méltatta. A kudarcra az LV. számú vers címe így utal: „*Mindezekre is a versszerző találmányokra, kiket a könyörgése után ide írt, midőn Juliától sem izenetbe, sem levélbe semmi választ nem vehetne,*

²³² Balassi Bálint Összes művei, I. Összeáll. Eckhardt Sándor. Bp., 1951. 369. Arról a férfiről, aki a feleségül vett asszony vagyonából lett gazdag, mondták a régiek azt, hogy a farka után tollászkodik. Balassi szólásmódja tehát nem tekinthető trágárságnak.

búsul magában, és sápolódván azon, hogy menekedhessék meg Julia haszontalan szerelmétől, Cupido tanácsot ad neki."

A reneszánsz költészetben az udvarlás velejárói a kimódolt konfliktusok és az a hierarchikus viszony, amelyben a férfi a maga fölött álló, elérhetetlen asszonynak kíván a szolgálja lenni. Balassi katolizálása (1586) után a jezsuitákkal került szoros kapcsolatba, s tőlük nyerhetett indíttatást arra, hogy a reformáció által elvetett Mária-kultusszal és a középkori misztikával is megismerkedjék.²³³ Ugyanekkor került kezébe az a neolatin antológia, amely az antikizáló eszköztárral felszerelt, petrarkista költészet szerelemfelfogását ismertette meg vele (*Poetae tres elegantissimi*, Párizs, 1582). Balassi egyszerre ruházta fel kedvesét a megdicsőült szentek és a pogány istenasszonyok kellékeivel. Szakrális nyelvezet és profán antik szerepek ötvöződtek egymással:

Az „Áldott szép Julia” megszólításában a fiktív szférába emelt asszony áldott jelzője a keresztyén Mennyországra, szépsége az idillivé varázsolt földi világra, a Julia-név pedig Venus születésének helyére, „a csudákat nevelő” tengerre utal. Erre a hármasságra játszik rá a költő nagyszerű leleménye, a Balassi-strófa is, amelyet az „Óh, nagy kerek kék ég” kezdetű vers nyitósorai jól szemléltetnek.

A költő egyre-másra tudakozóan szólítgatja Cupidót, Venust, Echót, a fülemilét, a darvakat, egy barátját, de leginkább magát az Istent: „Mi dolog, Úr Isten, hogy ez egy kegyesen kívül senki nem tetszik?” A választ Cupido adta meg a XXXVII. számú vers 9. strófájában:

*Ez amaz Julia, kinek ábrázatja, mint címer egy pecsétbe,
Szívedben felmetszve, kiben magát nézze ha képét tükerébe
Ő látni akarja, mert ott szebben látja, minémő színe, képe.*²³⁴

A költő a helvét irányú katekizmusokból már korábban, aztán pedig Szent Ignác *Lelkigyakorlatos könyve*ből is tudta, hogy „senki sem üdvözülhet, ha nincs eleve erre rendelve, és ha nincs hite, és nincs a kegyelemben.” Be kellett látnia, hogy Anna nem neki rendeltetett, ekként tehát ez az

²³³ Szentmártoni Szabó Géza: „Mint szép ereklyével...” Balassi versének hasonlata, és ami mögötte rejtezik. A szerelem költői. Konferencia Balassi Bálint születésének ötödfélszázadik, Gyöngyösi István halálának háromszázadik évfordulóján. Sárospatak, 2004. május 26–29. Szerk. és előszó Szentmártoni Szabó Géza. Bp., 2007. 119–140.

²³⁴ Tiszaszentmártonban, 2004. augusztus 29-én, a Balassi-émlékév tiszteletére, Losonczy Annára is utaló Balassi-szobrot, Takács Győző alkotását avatták fel a község iskolája előtt. A mellszobor Balassit egy női profilt, Losonczy Annát mutató medállal a nyakában ábrázolja. A posztamensen pedig az itt idézett versszak olvasható. Barangolások Balassi Bálint nyomában. Írta és a képeket válogatta: Kovács István, Szentmártoni Szabó Géza, Várkonyi Gábor. Szerkesztette: Ujváry Gábor. Bp., 2005. 180–181.

üdv számára eleve megnyerhetetlen volt. Szent és profán keveredése tehát e költészet jellemzője.²³⁵ A versciklus fiktív világában maga a világbíró Cupido is megfutamodik Julia elől, így Venus minden ígérete ellenére Julia a költő számára végképp megnyerhetetlenné válik. A záró versszakban újra megjelenik Balassi valóságos életének akkori eseménye, az erdélyi lovakkal való kereskedés:

*Hideg lévén kívül, égvén pedig belől Julia szerelmétül,
Jó hamar lovakért járván Erdély földét nem nagy fáradság nélkül,
Ezt öszverendelem, többé nem említvén Juliát immár versül.*

Balassi költészete az Annával való kudarc után is szoros kapcsolatot tartott a valósággal, hiszen az 1593-ban keletkezett, s csupán kéziratban fennmaradt *Saját kezű versfüzér* végén álló verse egy új szerelem ígézetében született. Ebben az egy strófás versben, mint egy tömörített életrajzban, foglalta össze szerelmeinek történetét. Önmaga valós életének megfelelően, Losonczy Annával való kapcsolatát, annak időbeli hosszával és a tőle való keserű megválás említésével érzékeltette:²³⁶

FULVIÁRÓL

*Lettovább Júliát s letinkább Céliát ez ideig szerettem,
Attól keservesen s ettől szerelmesen vígan már búcsút vettem,
Most Fulvia éget, ki ér bennem véget, mert tüzén meggerjedtem.*

²³⁵ Szentmártoni Szabó Géza: Balassi Bálint poézisáról. In: Balassi Bálint és kora. Szerk. Csörsz Rumen István et al. Balassi Kiadó, Bp., 2004. 43–64.

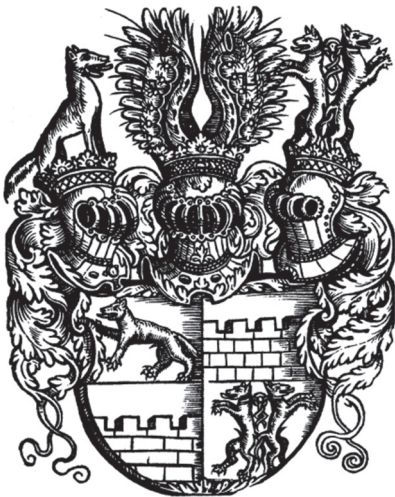
²³⁶ Balassi Bálint versei. A szöveget és dallamokat gondozta, a jegyzeteket írta, Kőszeghy Péter és Szentmártoni Szabó Géza. Bp., 1994. 164.

Üvegfestésű Losonczy-címer
a XVI. századból²³⁷

Losonczy- és Báthory-címer
1548-ból (Iparművészeti
Múzeum: E 60.14.1-2.)

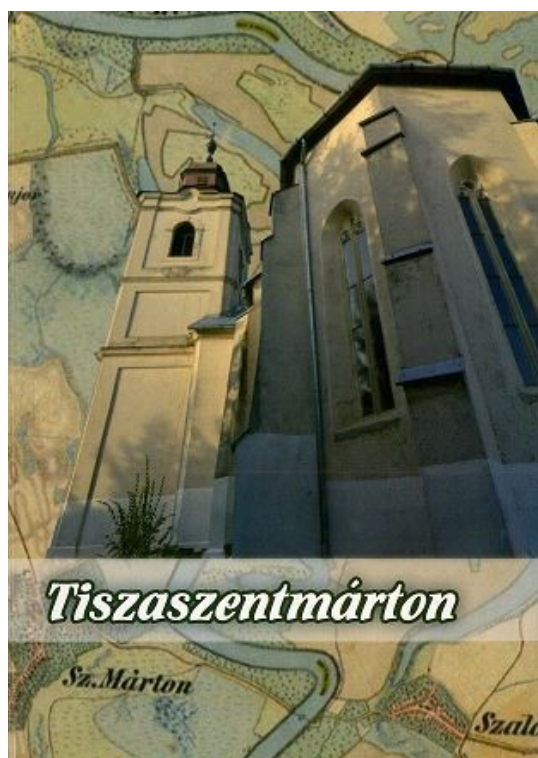
Die Ungnaden Frey-
Herrn zu Sonneg / Obste Spän
der Graffschafft Warasdin. K.

19

Az Ungnad-címer

²³⁷ Átmérője 19,8 cm, vastagsága 0,4 cm. A műtárgyat Erdődy Nepomuk János (*1794) varasdi főispán 1854-ben ajándékozta a Horvát Nemzeti Múzeumnak (Hrvatski Povijesni Muzej). Az osztott pajzs felső vörös részén aranszínű, lépő koronás griff, alsó ezüst részén két hullámzó vörös pólya. A pajzsra helyezett koronás sisakból aranszínű, koronás griff nő ki. A foszladék arany és vörös színű. – A Losonczy- és a Báthory-címer vésete Losonczy Antal 1548-ban készült díszkancsóján.

Tiszaszentmárton, szerk. Sallai József, Tiszaszentmárton Község Önkormányzata, Tiszaszentmárton, 2014, 274 p.: ill.; 24 cm. – ISBN 978 963 12 0879 9

Tartalomjegyzék, 3

Szücs Dezső (polgármester): *Előszó*, 5

Sallai József (szerkesztő): *Bevezetés*, 7–9.

Múltunk

Sallai József: *A község névadója: Szent Márton*, 13–14

Toldi Zoltán: *Tiszaszentmárton múltja a kezdetektől az államalapításig*, 15–20

Németh Péter: *Szentmárton a középkorban*, 21–40

Jakab Attila: *A „Nyír Pannonhalma”. Adatok a tiszaszentmártoni református templom történetéhez*, 41–51

Sajtos Szilárd: *Adatok a tiszaszentmártoni vár történetéhez*, 53–62

Szentmártoni Szabó Géza: *Losonczy Anna a források tükrében*, 63–82

Takács Péter: *Tiszaszentmárton múltja a reformációtól a „nagy háború” végéig (1552–1918)*, 83–119

Bene János: *Tiszaszentmárton története 1918–1945 között*, 121–142

Sallai József: *Falu és közélet Tiszaszentmártonban a második világháború után (1944–1950)*, 143–150

Szabó Éva: *Tiszaszentmárton a tanácsrendszer és az önkormányzatiság idején (1950–2014)*, 151–162

Ember és környezet

Kormány Gyula: *Tiszaszentmárton természeti környezete*, 165–185

Kókai Sándor: *Tiszaszentmárton településképe*, 187–202

Révay Valéria: *Tiszaszentmárton helynevei*, 203–222

Sallai József: *Adatok a Tiszaszentmártoni Református Egyházközség történetéhez*, 223–228

Sallai József: *Az oktatás Tiszaszentmártonban*, 229–241

Leskovicz Gáborné: *Közművelődés Tiszaszentmártonban 1945-től napjainkig*, 243–250

Bodnár Zsuzsanna: *Néphagyományok Tiszaszentmártonban*, 251–266

Képmelléklet, 267–274